

Ярослав Сэко

**ЦЕНТРАЛЬНОЕВРОПЕЙСКИЙ ДИСКУРС В КОНТЕКСТЕ
ДИССИДЕНТСКОГО ДВИЖЕНИЯ 1980-Х ГГ.**

В статье рассмотрены особенности формирования центральноевропейского дискурса в оппозиционной публицистике 1980-х гг. Главное внимание обращено на соотношение идеи Центральная Европа с популярными диссидентскими концепциями борьбы.

Ключевые слова: Центральная Европа, дискурс, диссидентское движение, М. Кундера, Ч. Милош.

Yaroslav Seko

CENTRAL CONTEXT DISCOURSE IN THE DISSIDENT MOVEMENT OF THE 1980S

In the article the features of formation of the Central European opposition journalism discourse in the 1980s. The main attention is paid to the idea of Central Europe relationship with popular conceptions of dissident resistance.

Key words: Central Europe discourse dissident movement, M. Kundera, Ch. Milosz.

УДК 94(483)

Юрій Павлович

**ВНУТРІШНЯ ПОЛІТИКА РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ У ВІЗІЇ УКРАЇНСЬКИХ
ІСТОРИКІВ ТА ПОЛІТОЛОГІВ (1991–2004 РР.)**

У статті аналізуються основні аспекти внутрішньої політики Республіки Білорусь. Розглядаються думки українських політиків та позиції політичних партій щодо суспільно-політичних процесів, які відбувалися в Республіці Білорусь в період 1991–2004 рр. Також подається і аналізується українськими істориками та політологами основна політична модель управління в Білорусі та правління президента Республіки Білорусь – Олександра Лукашенка. Подана значна кількість соціологічних опитувань Інституту соціології НАН України різних періодів щодо ставлення українців до білоруського та українського президентів, до Білорусі загалом.

Ключові слова: Республіка Білорусь, внутрішня політика, політичні партії, політична модель, соціологічні опитування.

Національно-демократичні сили Білорусі не були активнішими, якщо порівняти із українськими, в процесі здобуття незалежності на пострадянському просторі. Вихід на політичну арену незалежної Білорусі супроводжувався внутрішньополітичною боротьбою між опозицією, яку очолював лідер білоруського Народного Фронту «Відродження» Зенон Позняк та Олександром Лукашенко, який опирався на підтримку старої номенклатури.

8 грудня 1991 р. в Білорусі, у селі Віскулі, поблизу Біловезької пущі, глави держав і уряди трьох радянських республік – України, Росії, Білорусі – підписали епохальну угоду. Цей документ констатував припинення існування СРСР як суб'єкта міжнародного права й декларував утворення Співдружності незалежних держав (СНД). В угоді про створення СНД ці держави заявили про прагнення розвивати співпрацю у політичній, економічній, гуманітарній, культурній та інших сферах. Екс-президент України Леонід Кравчук заявив, що: «Шушкевич та Єльцин представляли самих себе, а я – волю народу. Коли ми сіли за стіл, то жодного проекту не було. Я взяв чистий аркуш паперу, ручку й сказав, що писатиму. Перший пункт: СРСР як геополітична система і суб'єкт міжнародного права перестає існувати» [1]. Л. Кравчук підкреслює, що в цей період все здійснював у відповідності до Конституції України та Біловезька угода стала єдиним виходом для демократичного життя суспільства: «В Конституції України була стаття про те, що кожен народ має право на самовизначення аж до відокремлення. І відповідно до норм міжнародного права, ми підписали документи та подали їх на ратифікацію в парламенті. Усе витримано з точки зору як національного, так і міжнародного законодавства. І тому критикувати власне угоду нема за що. Критика в тому – чи потрібно було денонсувати, «розвалювати», як писали пізніше, Радянський Союз. Я думаю, що людина неупереджена, здатна до аналізу, довідавшись про репресії, Голодомор, війни, нищення людей, яких убивали тільки тому, що вони не вписувалися в існуючу систему, зробить тільки один висновок: це була тоталітарно-репресивна машина, яка не могла існувати далі. Скажу більше, якби ми не підписали Біловезьку угоду, а застосували інший варіант, то могла пролитися кров» [1, с. 1].

Білоруська позиція, одразу ж після розпаду СРСР, відрізнялася від української, оскільки Л. Кравчук летів одразу ж після інавгурації Президента, яка відбулася 5 грудня 1991 р. Президент України чітко розумів, що український народ стоїть на позиції незалежності України і проти СРСР. У цей же час ситуація в Білорусі кардинально відрізнялася, насамперед це пов'язано із внутрішньополітичною боротьбою за владу, не вироблено чіткої позиції влади, оскільки такої й не було: «Ми були готові до того, що Радянський Союз припиняє існування. Але як, у якій формі – це інше питання. Коли я їхав до Мінська, у мене були тези про те, що Україна має бути незалежна, але якогось документа ні в мене, ні в Єльцина, ні в Шушкевича не було. Документ відпрацьовувався вже у Віскулях. До речі, Шушкевич та Єльцин там представляли самих себе, а я єдиний там представляв волю народу. І коли за моїми плечима стояв народ, то я почувався досить упевнено» [1, с. 2]. Л. Кравчук разом із Станіславом Шушкевичем не могли прийняти рішення без російського президента Бориса Єльцина. За словами Л. Кравчука: «Борис Єльцин і Михайло Горбачов казали, що Радянського Союзу без України не буде, і це – правда. Я в літаку доводив Станіславу Станіславовичу, що не можу підписати договір, бо це вже не моя воля, а воля народу. Україна проголосувала за незалежність. Він запитує, що ж тоді робити? Я кажу: давай будемо чекати Єльцина, ми удвох, без Росії, не зможемо вирішити це питання. Шушкевич стояв на позиціях незалежності Білорусі, але ми достеменно не знали, як це може бути, яка формула може бути застосована. Єдине, до чого ми домовилися, – дуже обережно ставитися до формулювань» [1, с. 4]. Російська позиція вже з цього періоду намагалася нав'язувати і диктувати свої умови щодо подальшої долі пострадянських країн, однак українська позиція змогла все ж таки, за підтримки білоруської сторони, переконати, що СРСР в минулому, спільні кордони, збройні сили не можуть бути спільними, оскільки це заперечить незалежність кожної країни. Також, за словами Л. Кравчука, майбутній президент Білорусі Олександр Лукашенко був проти угоди: «Лукашенко був затятим противником Біловезьких угод і за їх ратифікацію не голосував. Крім того, вже ставши президентом, він мене збирався оголосити персоною нон грата» [1, с. 4–5].

У одному інтерв'ю російському журналу, О. Лукашенко заявив: «Це була ініціатива Шушкевича. Перед цим він мав одержати дозвіл на підписання документів від білоруського парламенту» [2].

Український історик, професор Львівського національного університету імені Івана Франка, Михайло Кріль висловив такі думки щодо подій, які склалися в Республіці Білорусь у 1991 р.: «Влада в країні, після Біловезької угоди, залишалася в руках колишньої партійної номенклатури, яку уособлював уряд В. Кебича. Республіка не мала власної державної політики, війська, валюти, контрольованих кордонів» [3, с. 30].

Після підписання Біловезької угоди та утворення СНД в Білорусі продовжувалася боротьба за владу. Українська преса цього періоду активно описує події не тільки пов'язані з обранням президента України Леоніда Кучми, а й перші президентські вибори в Білорусі. У 1994 р. Москва активно підтримувала на президентських виборах в Україні Л. Кучму і опиралася успіху О. Лукашенка в Білорусі. Навіть напередодні другого туру президентських виборів до Мінська прилетів підтримати московського фаворита В. Кебича прем'єр-міністр Віктор Черномирдін. В. Черномирдін відмовився розмовляти з найбільш ймовірним переможцем виборів. Єдиним російським політиком, який підтримував О. Лукашенка, тоді був Володимир Жириновський. Для порівняння, до України допомагати Л. Кучмі, у Київ, прилітав Аркадій Вольський, і своїх симпатій до колишнього українського прем'єра ще до виборів не приховували вищі керівники Росії та інших країн СНД [4].

10 липня 1994 р. першим президентом Республіки Білорусь обрано О. Лукашенка. За нього проголосувало понад 80 % громадян, які брали участь у голосуванні. Перші місяці при владі він присвятив винятково боротьбі із вороже налаштованим проти нього парламентом [4]. За словами Л. Кравчука, О. Лукашенко створив таку економічну та політичну ситуацію в Білорусі, яка влаштовувала Росії [4].

Український історик М. Кріль, дослідник історії Центрально-Східної Європи, про обрання О. Лукашенка президентом Білорусі: «З обранням Лукашенка на посаду глави держави поступово утверджувався авторитарний стиль правління, сформувалася «вертикальна структура» виконавчо-розпорядчих органів як у центрі, так і в провінції, він отримав повноваження самостійно призначити керівників місцевої адміністрації. Президент почав масовий тиск на політичну опозицію, яка до кінця 90-х років ХХ ст. практично була усунена з органів державної влади» [3, с. 36].

Ставлення українських політиків та українських політичних партій щодо президента Республіки Білорусь відрізнялися. Однак в перші роки незалежності України у Верховній Раді України, Республіку Білорусь ліві сили ставили в приклад. Комуністична партія України прихильно ставилася до білоруського президента і створювала стереотипи в українській громадській думці про «ідеальний порядок та правильну політику» О. Лукашенка [5].

Упродовж 1994–2004 рр. діалог України й Білорусі носив перманентний характер. Багато політичних партій підтримувало керівництво Білорусі в період виборчих кампаній. Не можна сказати, що в цей період Україна у зовнішній політиці Білорусі, як і Білорусь у зовнішній політиці України відіграли ключові ролі. З одного боку, ці держави конкурували в міжнародному середовищі за ті або інші преференції від Росії, з іншого – рухалися у різних інтеграційних напрямках у різношвидкісному режимі. Україна у 1991–1994 рр. надіялася на Білорусь, як на союзника, однак імперські зазіхання Російської Федерації не дали змоги налагодити тісні міждержавні відносини обох держав. Росія дуже вдало, через дипломатичні візити, комісії, які входили до складу президентського оточення, і складалися наполовину із російських політиків, увійшла в довіру новому президенту Республіки Білорусь – О. Лукашенку.

З огляду на те, що з часу незалежності держав, форми правління України й Білорусі були з яскраво вираженою президентською домінантою (до конституційної реформи в Україні в 2004 р.), основний політичний діалог будовався саме на рівні глав держав. Упродовж двох каденцій перебування на пості президента Л. Кучми, український і білоруський лідери зустрічалися 19 разів. Половина із цих зустрічей проходила під час офіційних візитів глав держав, половина – під час самітів СНД або інших міжнародних зустрічей у багатогранному форматі [6, с. 22]. Українські політичні партії мали розбіжності у поглядах стосовно Республіки Білорусь. Тобто, політичні партії розглядали ймовірних стратегічних партнерів, зовнішньополітична установка щодо наявних або потенційних загроз воєнного характеру. Також політичні партії розглядали участь України у воєнно-політичних блоках, або позаблоковості. Щодо відносин із Республікою Білорусь, то деякі політичні партії вбачали у ній надійного стратегічного партнера. Наприклад: партія «Солідарність» Петра Порошенка у програмі якої в розділі зовнішньополітичних стосунків подається інформація про налагодження відносин із сусідніми державами і налагодження взаємовигідного економічного співробітництва прикордонних регіонів України та сусідніх держав [7, с. 12].

Ще одна політична партія, яка конкретно заявляє про свою симпатію до білоруської влади – «Прогресивна соціалістична партія України», лідер – Наталія Вітренко. У програмі якої чітко вказано політичні і воєнні партнери: «Визначення стратегічним союзником України – Росії та Білорусі, пріоритетний розвиток з країнами СНД» [7, с. 16].

Комуністична партія України з лідером Петром Симоненко будувала спільні плани із країнами СНД. У їх програмі йшлося про: «Відродження на новій основі Союзу рівноправних братніх народів як добровільне об'єднання суверенних соціалістичних держав» [7, с. 19].

Але й були такі політичні партії, які виступали проти союзу і подальшої співпраці із СНД, партії, які розглядали окремі країни, як можливих стратегічних союзників, та й такі, які повністю відкидали політичний діалог з країнами СНД. Конгрес українських націоналістів, який очолював Ярослав Стецько, взагалі відкидав співпрацю із Республікою Білорусь та Росією. У програмі партії це чітко зазначено: «Негайний вихід України з неоколоніального СНД. Не входження України в ніякі наддержавні та міждержавні утворення за участі Росії та Білорусі» [7, с. 9]. Партія Геннадія Удовенка – «Народний Рух України», виступала за позаблоковий статус України та припинення участі в СНД, натомість посилення двохсторонніх відносин з Республікою Білорусь [7, с. 10].

Партія «Християнсько-народний союз» (лідер – Володимир Стретович) у зовнішньополітичній установці партії відмовлялася від участі України у політичних, економічних, військових структурах СНД, відмовлялися від співпраці із Республікою Білорусь та Росією. Партія «Промисловців та підприємців України» (лідер – Анатолій Кінах) у своїй програмі заявляє про тісну співпрацю із сусідніми країнами: «інтенсивний розвиток взаємовигідних економічних та культурних зв'язків з сусідніми країнами, особливо з Білоруссю та Росією» [7, с. 14]. Партії, які пройшли в український парламент уникають відкритих протистоянь із правлячими колами Білорусі. У своїх програмах вони обходять питання співпраці з Республікою Білорусь, крім таких, які вбачають в особі президента Білорусі О. Лукашенка надійного союзника і стратегічного партнера України (КПУ, соціалісти).

Білорусь із О. Лукашенком прагнула і намагалася повернути соціалістичне минуле, яке було таким близьким для білоруського народу, тому зовнішня політика Білорусі спрямовувалася на пошуки надійних партнерів. Однак, не усі політичні інститути України ставилися прихильно до Білорусі, тому із часом виростає певний політичний бар'єр між державами.

Щодо ставлення до білоруської влади, яку втілював О. Лукашенко, українська суспільна думка упродовж 1991–2004 рр., на відміну від політичної позиції української влади, суттєво відрізняється. Згідно із даними досліджень Інституту соціології НАН України, специфічною рисою суспільно-політичної свідомості українців є «гойдалки» емоційного ставлення до влади із переважно критичною оцінкою діяльності усіх державних інституцій [4, с. 8–12].

Після чергових президентських виборів помітно зростали рівень довіри до глави держави і оцінка його діяльності, але вона ніколи не була вище 6-ти балів за 10-бальною шкалою. І також неминуче приблизно через рік після президентських виборів, а то й раніше, відбувалося суттєве

зниження довіри до нової влади. Переважно більшість населення України робили порівняння власної політичної системи, президентської діяльності, парламенту із іноземними інституціями влади. Найчастіше, українці, порівнювали українську владу із владою найближчих сусідів, таких, як Білорусь та Російська Федерація.

Жоден із українських президентів, згідно із даними досліджень Інституту соціології НАН України, так і не став владою для усієї країни. Президента визнавали тільки та частина людей, яка сприяла його обранню на посаду президента.

Цікавим фактом є те, що закордонним керівникам українські громадяни довіряли більше, ніж українським керівникам – саме тому, що в цьому випадку менше проявлялися міжрегіональні розбіжності, а найпопулярнішим вже декілька років поспіль залишається О. Лукашенко. Білоруський президент за 10-бальною шкалою випереджає американських і російських колег, включаючи Володимира Путіна в період його президентства. Насправді популярність білоруського президента в Україні відображає і незадоволення українців вітчизняним олігархічним капіталізмом, якого немає у білорусів, і прагнення до відносно соціальної стабільності і порядку, як у Республіці Білорусь. Такі дані, щодо ставлення до білоруського президента і політичної системи відображають схожість у політичних поглядах частини українців і білорусів. Цей показник практично не змінюється, згідно із даними опитувань Інституту соціології НАН України упродовж 1994–2004 рр. [8].

24 листопада 1996 р. за ініціативи президента Республіки Білорусь відбувся референдум із питання прийняття нової редакції конституції і деяких інших питань. За прийняття конституції із змінами і доповненнями висловилися понад 84,14 % виборців [9]. Референдум значно розширив повноваження глави держави.

У відповідності з новою редакцією конституції Республіки Білорусь був сформований представницький і двопалатний законодавчий орган – Національні збори. Він складається із Палати представників і Ради Республіки (частина обирається від областей і району Мінська, частина призначається президентом Республіки Білорусь). Виконавчу владу в Республіці Білорусь здійснює уряд – Рада Міністрів, підпорядкований президенту та підзвітний парламенту. Судова система Республіки Білорусь складається із Верховного Суду, обласних, районних, військових судів, мінського міського та ін. Контроль за конституційністю правових актів здійснює Конституційний Суд Республіки Білорусь. Захід, США та Україна не визнавали результатів референдуму [10].

У бюлетенях було всього сім питань, чотири із яких ініційовані президентом, а три – парламентом. За підсумками голосування, виборці підтримали два президентські пропозиції, парламентські ж були відхилені. Таким чином, відлік терміну президентства О. Лукашенка був розпочатий заново, що дозволило йому продовжити своє перебування на цій посаді [10].

Варто відзначити, що низка держав і міжнародних організацій результати референдуму не визнали, оскільки голосування проводилося із серйозними порушеннями. Незважаючи на це, у 2004 р. відбувся ще один референдум, були прибрані обмеження на кількість президентських термінів для однієї особи. Так, О. Лукашенко отримав можливість брати участь у всіх наступних президентських виборах. Як і перший, референдум 2004 р., не визнаний низкою країн і міжнародних організацій, зокрема, ЄС і США. Політична система Республіки Білорусь, від початку правління О. Лукашенка, замість демократичних змін, набрала диктаторського характеру.

Список використаних джерел

1. Леонід Кравчук: Шушкевич та Єльцин представляли себе самих, а я волю народу. URL: <https://www.unian.ua/politics/25360-leonid-kravchuk-shushkevich-ta-eltsin-predstavlyali-samih-sebe-a-ya-volyu-narodu.html> (дата звернення 01.03.2017).
2. Лукашенко обізвав Кравчука продажним і пригрозив йому групою «Альфа» // Українська Правда. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2005/11/23/3022001/> (дата звернення 01.03.2017).
3. Кріль М. М. Історія Центрально-Східної Європи. Київ, 2008. С. 30.
4. Дутко П. Ю. Синдром раннього Лукашенка. Українська правда. URL: <http://www.pravda.com.ua/columns/2010/06/8/5119491/> (дата звернення 01.03.2017).
5. Порівняльна політологія. Трансформація політичних систем у країнах СНД та Балтії. URL: <http://schoolib.com.ua/politologiya/1/64.html> (дата звернення 01.03.2017).
6. Галузевий державний архів МЗС України. Ф. 8. Оп. 97. Спр. 400, 22 арк.
7. Центр Разумкова. – Національна безпека і оборона. № 1, 2002.
8. Інституту соціології НАН України. Ставлення українського суспільства до українського та білоруського президентів. Соціологічне опитування. URL: <https://i-soc.com.ua/ukr/index.php> (дата звернення 01.03.2017).
9. Офіційні результати Референдуму 24 листопада 1996 р.: URL: <http://www.rec.gov.by/refer/refer1996.html> (дата звернення 01.03.2017).
10. Вибори у Білорусі: Лукашенко в п'ятий раз стає президентом // РБК-Україна. URL: <https://daily.rbc.ua/ukr/show/vybory-belarusi-lukashenko-ryatyy-raz-stanovitsya-1444588402.html> (дата звернення 01.03.2017).

References

1. Leonid Kravchuk: Shushkevych ta Yel'tsyn predstavlyaly sebe samykh, a ya volyu narodu. [Yeltsin and Shushkevich represent themselves, but I will of the people]. URL: <https://www.unian.ua/polititss/25360-leonid-kravchuk-shushkevich-ta-eltsin-predstavlyali-samih-sebe-a-ya-volyu-narodu.html>.
2. Lukashenko obizvav Kravchuka prodazhnym i pryhrozyv yomu hrupoyu «Al'fa» [Lukashenko called the corrupt Kravchuk and threatened him by a group of "Alpha"] // Ukrayins'ka Pravda. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2005/11/23/3022001/>
3. Kril' M. M. Istoriya Tsentral'no-Skhidnoyi Yevropy [The history of Central and Eastern Europe.]. Kyiv, 2008. S. 30.
4. Dutko P. Syndrom rann'oho Lukashenka [Lukashenko earlier Syndrome] – Ukrayins'ka pravda. URL: <http://www.pravda.com.ua/columns/2010/06/8/5119491/>
5. Porivnyal'na politolohiya. Transformatsiya politychnykh system u krainakh SND ta Baltiyi [Transformation of political systems in the CIS and Baltic countries]. URL: <http://schoolib.com.ua/politologiya/1/64.html>
6. Haluzevyy derzhavnyy arkhiv MZS Ukrayiny. – F.8. – O. 97. – Spr. 400, 22 ark.
7. Tsentr Razumkova. [Razumkov Center] – Natsional'na bezpeka i oborona. – # 1, 2002. – S. 12.
8. Instytutu sotsiologiyi NAN Ukrayiny. Stavlennya ukrayins'koho suspil'stva do ukrayins'koho ta bilorus'koho prezidentiv. Sotsiologichne opytuvannya [The attitude of Ukrainian society to the Ukrainian and Belarusian presidents.]. URL: <http://i-soc.com.ua/ukr/index.php>
9. Ofitsiyni rezul'taty Referedumu 24 lystopada 1996 r. [Official results Referedumu November 24, 1996]. URL: <http://www.rec.gov.by/refer/refer1996.html>
10. Vybory u Bilorusi: Lukashenko v pyatyy raz staye prezidentom [Elections in Belarus: Lukashenko for the fifth time becomes president] // RBK-Ukrayina. URL: <https://daily.rbc.ua/ukr/show/vybory-belarusi-lukashenko-pyatyy-raz-stanovitsya-1444588402.html>

Юрий Павлович**ВНУТРЕННЯЯ ПОЛИТИКА РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ В ВИДЕНИИ
УКРАИНСКИХ ИСТОРИКОВ И ПОЛИТОЛОГОВ (1991–2004 ГГ.)**

В статье анализируются основные аспекты внутренней политики Республики Беларусь. Рассматриваются мнения украинских политиков и позиции политических партий по общественно-политическим процессам, которые происходили в Республике Беларусь в период 1991–2004 гг. Также подается и анализируется украинскими историками и политологами основная политическая модель управления в Беларуси и правления президента Республики Беларусь – Александра Лукашенко. Представлено значительное количество социологических опросов Института социологии НАН Украины разных периодов в отношении украинцев к белорусскому и украинскому президентам, Беларуси в целом.

Ключевые слова: Республика Беларусь, внутренняя политика, политические партии, политическая модель, социологические опросы.

Yuriy Pavlovych**DOMESTIC POLICY OF BELARUS IN THE VISION OF UKRAINIAN HISTORIANS
AND POLITICAL SCIENTISTS (1991–2004)**

This article analyzes the highlights domestic policy of Belarus. Posted opinion of Ukrainian politicians and political party positions on social and political processes in Belarus in 1991–2004 years. This article presents the Bialowieza agreement and its impact on the future of life in the former Soviet republics. The basic intent of representatives of Ukraine, Belarus and Russia in meeting in Viskula. Also presented and analyzed Ukrainian historians and political scientists major political model of governance in Belarus and president of the Ukrainian SSR – Alexander Lukashenko. Submitted a significant number of opinion polls Institute of Sociology NAS Ukraine different periods attitude to Ukrainian Presidents of Belarus and Ukraine in Belarus in general. The political system of the Republic of Belarus from the start of Lukashenko, instead of democratic change, gaining dictatorial character.

Key words: Republic of Belarus, domestic policy, political parties, political model, polls.